

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/15, p. 47-62

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.11980>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Doç. Dr. Beyhan KANTER – Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ

This article was checked by iThenticate.

POSTMODERN MEKÂN VE ZAMAN EKSENİNDE BİLGE KARASU'NUN ESERLERİNİN ANALİZİ*

İlyas AKMAN**

ÖZET

Mekânda birliğin olmaması, eklektik anlayışın egemen olması, aşırı-uzam ve hipermekânların varlığı, postmodern dönemin önde gelen mekân özelliklerindedir. Özellikle bilişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, bu yeni mekân anlayışının oluşumunda temel sebeplerdir. Teknolojik gelişmeyle beraber, mekânlar arasındaki sınır, âdeta yok olma noktasına ulaşır. Radyonun, televizyonun, internetin icadı, kültürlerarası geçişkenliği hızlandırır. Bu toplumsal gelişmelerin etkisi, doğrudan sanata, edebiyata da yansır. Postmodern dönem yazarları, belirli sınırlara sahip, net özelliklerle tanımlanabilen mekânlar kurmazlar. Bunun yerine “kolaj mekân” ismi verilen yeni bir anlayışı benimserler. Bu yeni anlayışta, daha önce yan yana gelmesi düşünülemeyen mekânların yan yanalığına şahit olunur. Hipermekân ve siber-uzam kavramları, postmodern dönemin mekân anlayışını nitelerek için kullanılan öteki kavramlardır. Özellikle internetin icadı, bu tarz mekânların varlığını kaçınılmaz kılar. İnternetin icadı ile insanların, maddi olarak mekânları kat etmesine gerek kalmaz. Sözü edilen tüm sebeplerden, postmodern mekânda, içerisi/dışarı kategorileri önemini yitirir. Postmodern zaman ise sınırları belirlenmiş, peşi sıra akan bir yapıda değildir. Aksine, sarmal, iç içe geçen, belirlenemeyen bir zaman anlayışı vardır. Bazı yeni bilimsel gelişmeler, bu durumun ortaya çıkmasında önemli rol oynarlar. Stephen Hawking ile Einstein'ın teorileri bunlardan başta gelenleridir. Bu teoriler ile birlikte, zamanın, evrende aynı akmadığı tespit edilir. Hızın artması, zamanın daha yavaş akması sonucunu doğurur. Zamanın sabit olmayıp farklı yerlerde farklı aktığının tespiti, yazarlara da yeni ufuklar açar. Sinemadaki montaj ve flash-back teknikleri de yazarları doğrudan etkiler. Bu tekniklerle zaman, bütün sınırlarını yitirir ve üzerinde kolaylıkla oynanabilen bir yapıya büründürülür. Bilge Karasu'nun, “Bir Ortaçağ Abdalı”, “Dehlizde Giden Adam”, “Gecedен Geceye Arabayı Kaçırان Adam”, “Kedili Meryem”, “Ada”, “Depo”, “Kör Nokta”, “Düş Balıkçıları:

* Bu makale, “Bilge Karasu'nun Eserlerinde Postmodern Unsurlar” isimli doktora tezimizden hareketle yazıldı.

** Yrd. Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, El-mek: ilyas-akman@hotmail.com

Kubadabad 1955" öykülerinde ve *Kılavuz*, *Gece*, romanlarında postmodern mekân ve zaman anlayışına yer verilir.

Anahtar Kelimeler: Bilge Karasu, postmodern mekân, postmodern zaman, postmodernizm.

THE ANALYSIS OF BILGE KARASU'S WORKS IN THE CONTEXT OF POSTMODERN SPACE AND TIME

ABSTRACT

The absence of unity in the place, the domination of eclectic concept, the presence of hyperspace are the hallmarks of the space of the postmodern era. Especially the developments in the field of information and technology are the main reasons for the formation of this new space concept. The boundary between spaces disappearance with technological development. The invention of radio and television accelerates the intercultural transitivity. These social developments are directly reflected in art and literature. Postmodern writers do not establish spaces that have definite boundaries and can be defined by clear features. Instead of that, They adopt a new concept given the name "collage space". In this new concept, it is witness to the side of spaces that are not thought to be side by side. The concepts of hyperspace and cyberspace are other concepts used to describe the space conception of the postmodern era. Especially the invention of the internet makes the existence of such places inevitable. Postmodern time is not a structure that has its boundaries defined and flows in a row. On the contrary, there is a sense of time that can not be determined, spiral, intertwined. Bilge Karasu applies postmodern space and time in his works like *Night*, *Guide*, "İsland", "Store", "A Medieval Dervish".

STRUCTURED ABSTRACT

The concept of space in postmodern works, like other elements, is different than the concept of space of the modern era. The absence of unity in the place, the domination of eclectic concept, the presence of hyperspace are the hallmarks of the space of the postmodern era. Especially the developments in the field of information and technology are the main reasons for the formation of this new space concept. The boundary between spaces disappearance with technological development. The invention of radio and television accelerates the intercultural transitivity. These social developments are directly reflected in art and literature. Postmodern writers do not establish spaces that have definite boundaries and can be defined by clear features. Instead of that, they adopt a new concept given the name "collage space". In this new concept, it is witness to the side of spaces that are not thought to be side by side. The concepts of hyperspace and cyberspace are other concepts used to describe the space concept of the postmodern era. Especially the invention of the internet makes the existence of such places inevitable. With the invention of the internet, people do not have to walk through concrete places. From all the reasons mentioned, in the postmodern space, the inside / outside categories lose their importance.

Turkish Studies

It is not important what is inside, outside, central anymore. For this reason, postmodern spaces are sometimes inexplicable with objective reasoning. Bilge Karasu also features postmodern spaces in his works. In his novel named *Night*, the "National Library", alias "Knowledges Palace" is a postmodern space. This place is completely incompatible with its surroundings. As the roman character says, there is no meaning in this space by staying within the limits of logic. The stairs in this structure are in motion. Inside the structure, they are brandished from side to side. Putting such places into the real world is one of the ways that postmodern authors apply. On the other hand, the place where the latest model vehicles are around, full of the lights, and the people who are extremely happy in the surroundings, is very makeshift in the novel which the kafkaesk environment is dominant. However, postmodern authors, in their works, place such makeshift spaces; because in the collage space concept, the presence of incongruent spaces can be found side by side. In the story named "the man who can not reach the car from night to night" has a place named Sazandere. Author, try to make the place unclear. This indefinite presentation makes it a mysterious place. The character experiences a great shock when he arrived there. The place is not the coastal zone as he thinks. Even, his land is very different. This also increases the mystical dimension of the place. The real quaintness is in the representation of the place and people. The space is presented as if it were a fairy tale. The character approaches to the place that shining with curious, exciting and shy steps. The character experience the real shock by seeing the man who opened the door and expressed the sentence "we were waiting for you." The people of this place swings between existence and absence are also between existence and absence. Bilge Karasu, make the real world intertwines with the unreal world with this space. In the story named "man in the vestibule", the vestibule place is a place in the real world, but it has a different dimension. Some rules of the world do not work there. Because this is a dimensionless place. For example, the concept of time is very different there. Time does not work according to the world standards. The concept of time in postmodern works is also different than the concept of time of the modern era. Postmodern time is not a structure that has its boundaries defined and flows in a row. On the contrary, there is a sense of time that can not be determined, spiral, intertwined. Some new scientific developments play an important role in the emergence of this situation. Stephen Hawking and Einstein's theories are the some of these theories. It is determined that the time does not flow at the same time in the universe with these theories. Montage and flashback techniques in the cinema directly affect the authors. The story named "a medieval dervish" of Bilge Karasu has postmodern time elements. In the story, medieval and modern people live together. Dervish and the innkeeper are medieval people. They practice their life according to the rules of their own time/medieval. The innkeeper operates the han, according to the Medieval order, especially the entrance and exit times. Abdal also depends on the rules of the Middle Ages in terms of both clothing and lifestyle. There are also modern people with the latest model cars in the story. All of these people live together. But Bilge Karasu, establishes a structure that praise the medieval people and criticizes modern people. In the novel named *Guide*, time flows reversely. This is a good example of how postmodern concept can be seen as a

Turkish Studies

structure that can evolve and play on time. On the other hand, it is also important in terms of postmodern literature that the character of the novel, does not clearly determine the time in the works he wrote. The time is drawn in a convoluted and unclear manner in accordance with the postmodern text in the story named “the man who can not reach the car from night to night.”

Keywords: Bilge Karasu, postmodern space, postmodern time, postmodernism.

Giriş

James Joyce, William Faulkner gibi eleştirel modernistler, mekân ve zaman olgularında kırılma yaşanmasına yol açarlar. Kendi dönemlerine kadar ki mekân ve zaman anlayışlarını sarsarak istikrarsız, belirsiz, kontrol altına alınamayan, merkezsiz mekân ve zaman olgularının doğmasına yol açarlar. Postmodernler ise onların açtığı bu yolu, çok daha ileriye taşırlar. Postmodern mekân ve zaman anlayışı, bilişim çağına uygun olarak gerçekliğini neredeyse tamamen yitirir ve sanal, hiper, rastlantısal, göreceli, bölük pörçük bir hâl alır. Türk edebiyatında, ilk postmodern eserleri kaleme alan yazarlardan olan Bilge Karasu da postmodern mekân ve zaman anlayışına eserlerinde yer verir.

1. Postmodern Mekân ve Bilge Karasu'nun Eserleri

Modern dönem, kesinliklere, belirlenime, nesnelere sınırının çizilmesine önem verir. Bu düşünce biçimi etkisini, mekân konusunda da gösterir. Modern mekân anlayışı, belli bir ene, boya, derinliğe sahip, tanımlanabilir özelliklerle donatılmıştır. Yıldız Ecevit'in de ifade ettiği gibi, her ne kadar romantik döneme ait bir yazar olsa da Schiller'in, “Üçtür ölçüsü uzamın: Yorulmaksızın çabalar ‘uzunluk’ / İleriye doğru, biteviye, genişlemesine yayılır ‘en’ / Bitimsiz dipsiz dalar içeriye ‘derinlik’” mısraları, modern mekânın “en, boy ve derinlik”ten oluşan belirlenmiş yapısını son derece çarpıcı şekilde özetler. Bu algıda, dünya ve mekân, insanın ayaklarının altında duran güvenilir bir yerdir (Ecevit, 2013: 60). Modern yazarlar, eserlerini inşa ederken bu tarz mekânların kullanımına dikkat ederler.

Okuyucu, kendisine çizilen mekânı beyinde kurabilir. Mekânın, açık ve net olması, modern eserlerde önemlidir; çünkü yazarlar, aktarmak istedikleri gerçeklikleri, mekândan ayrı tutmaz ve onlar arasında sıkı bağ kurarlar.

Mekân anlayışındaki kırılmayı başlatanlar postmodernlerden önce eleştirel modernistlerdir. Lefebvre, 1910 dolaylarında, mekân anlayışında parçalanmanın olduğunu söyler. Söz konusu mekânın sağduyunun, bilginin, politik iktidarın alanı olduğunu ve bu mekânın, gerek günlük söylemde gerekse de soyut düşüncede iletişimin yürütüldüğü kutsanmış bir alan olarak görüldüğünü de ekler. Yani, o ana kadar mekân, belirli sınırlara ve tahayyüllere sahiptir. Lefebvre, bu mekân anlayışının, bilimsel manada, Öklidci ve perspektivist bir zemine oturduğunu aktarır. Ancak 1910'lerden sonra, bu mekân anlayışının parçalandığını ve etkisini kasaba, tarih, babalık, müzikte tonal sistem, geleneksel ahlak ve benzeri birçok alanda da gösterdiğini ifade eder (Lefebvre, 1991: 25). Postmodernistler ise bu mekânsal değişim düşüncesini daha ileri boyuta taşırlar. Jameson'ın “Aşırı-uzam” dediği anlayışın sonucunda, meydana gelen mekân anlayışının başlıca özellikleri/sonuçları şunlardır: İçerisi-dışarı kategorileri, etkisini yitirir; mekânsal konumlandırma, ortadan kaybolur (Jameson, 2011: 156). Bunun anlamı açıktır. Öznelerin kendi yerlerini bulmaları nerdeyse imkânsızlaşır.

İçerisi-dışarı kategorisini yitirmiş; mekânsal konumlandırması ortadan kaybolmuştur. Belli bir ene, boya, derinliğe sahip olmayan bir mekânı, öznelerin kavraması ve onda, kendi yerlerini bulması çok zordur. Özne, böyle bir mekânda ancak, kendi konumunu ve yönünü yitirir. Mekânın

derinsizliğinde, kendi benliğini de yitirir. Mekânın kendisi, konumunu bulamamışken, onunla ilişki içine geçmiş olan öznenin, onun üzerinden belli bir konum belirlemesi güç bir durumdur.

Modern dönemde mekân, insanın ayaklarının altında duran güvenilir bir uzamken görüldüğü gibi, postmodern dönemde mekân, öznenin ayaklarının altından kayar. Postmodernler, birçok konuda sınır, kural tanımazlar (Uçan, 2009: 2291) ve bu durum, mekân konusunda da görülür. Postmodern dönemin hazırlayıcılarından James Joyce, “*tekmil (her türlü) mekânın yıkılışını iştioyorum*” (Joyce, 2014: 53) derken bunu sarıh bir şekilde ortaya koyar. Mekân, artık ayakların altından kayar çünkü postmodernistler, mekân ve özellikle de kentsel süreci, anarşinin ve değişimin oyun oynadığı, denetlenemez, kaotik bir şey olarak görme eğilimindedirler (Harvey, 2012: 58). Örneğin Kern, Joyce'un eserlerinde olay örgüsünün, haritacıların düzenli diyagramlarına meydan okur biçimde, bir oraya bir buraya sıçrayan ve yer yer birbirine karışan bir bilinç içinde, çeşitli mekânlarda geçtiğine dikkat çeker (Harvey, 2012: 301). Oğuz Atay metinlerinde de mekânı görmezlikten gelme, onunla kavga etme, didişme ve ondan hınç alma duygusu çok sık olarak görülen bir durumdur (Emre, 2006: 183). Mekân artık, bambaşka bir boyut kazanmıştır.

Postmodern eserlerde, sağa sola savrulan, anarşik mekânlar muteberdir. Zihinleri bölünmüş öznelerin nefes aldıkları mekânlar da benzer yapıdadırlar. Tıpkı postmodern öznelerin zihinleri gibi mekânlar, dağılmış, parçalanmış ve sağa sola savrulmuştur. Bu yüzden onların denetlenmesi çok güçtür. Bu denetleyememe durumundan dolayı da mekânlarla kavga eden, onlarla didişen yazarlar ve eser karakterlerine şahit olunur.

Kolaj mekân anlayışı, bu dönemin mekân anlayışının öteki bir özelliğidir. Kolaj mekân anlayışı, dünyanın ulaşmış olduğu “küresel köy” yapısının doğal sonucudur. Küresel köy anlayışı, teknolojideki gelişmelerin bir sonucudur. Harvey, ilk radyo sinyalinin Eiffel Kulesi'nden bütün dünyaya yayılması ile mekânın, evrensel zamanda, bir anın eşzamanlılığına indirgendliğini dile getirir (Harvey, 2012: 300). Bu yüzden postmodern yazarlar, modern dönemde olduğu gibi, belirli sınırlara sahip, net özelliklerle tanımlanabilen mekânlar kurmazlar.

Postmodernler, “kolaj mekân” ismi verilen yeni bir anlayışı benimserler. Bu yeni anlayışta, daha önce yan yana gelmesi düşünülemeyen mekânların yan yanılığına şahit olunur. En dikkat çekici nokta da bunun hiçbir şekilde yadırganmamasıdır. Kolaj mekân anlayışı, sadece yazarların, hayalen ürettikleri bir şey değildir. Onlar, yeni gerçekliklerin etkisi altındadır. İstanbul, New York, Londra, Paris gibi dünya şehirlerinde, sadece bir sokakta dahi, daha önce yan yana gelmesi düşünülemeyen mekânsal özelliklerin biraradılığına tanıklık edilir. Örneğin, bu mekânlarda, Afrika'nın arkaik bir bölgesine ait mekân özelliklerinin, Amerika kıtasındaki en modern mekân özellikleriyle yan yana durduğu gözlemlenebilir.

Hipermekân, postmodern mekânı tanımlamak için kullanılan isimlerden bir başkasıdır. Bu tanımlama, modern mekân kavramlarının anlamsız olduğuna işaret eden postmodern bir terimdir. Bu yeni anlayışta mekânsal engeller, ortadan kalkar (Cevizci, 213: 782). Sim, mekânsal engellerin ortadan kalkıp her şeyin coğrafi bir akış içinde olduğunu, çeşitli örnekler üzerinden açıklar. Örneğin bazı araba markaları, dünyanın farklı farklı bölgelerinde üretilen parçaların, İngiltere'de birleştirilmesiyle oluşturulur. İletişim ve nakliye sistemleri, ülkeler arasındaki bağlantıların, büyük bir hızla gerçekleşmesine olanak sağlar. İnsanlar, internet sayesinde, dünyanın öbür ucunda gerçekleşen olayları, aynı anda izlenme fırsatına sahiptirler (Sim, 2006: 51). Virilio ise çok daha ileri gider. Siber-uzam denilen mekân anlayışından hareketle insanların, mekân içinde dolaşmaya ihtiyaç duymadığını bunun da mekânın önemini azalttığını ileri sürer. Sinema gibi alanların artık “gerçek” mekânlar olarak görüldüğünü dile getirir (Virilio, 1989: 112). Siber-uzam ve hipermekân denilen olgular çok esnektir ve âdeta maddenin sınırlarına meydan okurlar. Bu yüzden, postmodern hipermekânlar, icat edilebilir ve yine aynı kolaylıkla yok edilebilir. Hatta sadece zihinsel

Turkish Studies

aktivitelerle, zihinde genişletilebilirler (Rosenau, 2004: 108). Postmodern mekânlar, alışılmış mekân algısını bu şekilde, yerle bir eder.

İnternetin icadı ile insanların, maddi olarak mekânları kat etmesine gerek kalmaz. Küçük bir bilgisayar ekranına, neredeyse tüm dünya sığdırılır. Postmodern özneler, çeşitli internet ağlarını kullanarak oturdukları yerden, dünyanın öteki ucundaki sokakları, “adım adım” gezebilmekteler. Sadece birkaç saat gibi kısa sürelerde özneler, dünyanın birbirinden çok farklı mekânlarına “adım atabilmekteler”. Ancak bu adımlar, hiper bir dünyada ve siber bir uzamda gerçekleşir. Sözü edilen tüm sebeplerden, postmodern mekânda, içerisi/dışarı kategorileri önemini yitirir. Neyin iç neyin dış, neyin merkez olduğu ortadan kalkar. Böyle bir sınırlandırmaya gitmek için ilk olarak mekânın konumlandırılması gerekir. Ancak bu hipermekânlarda, sözü edilen tüm gerçeklikler ortadan kalkar ve mekânın konumlandırılması son derece güç bir hal alır.

Bilge Karasu'nun eserlerinde, postmodern mekânlara rastlanılır. Örneğin, *Gece* romanındaki Ulusal Kitaplık ya da Bilgiler Sarayı adı verilen mekân, postmodern mekân olarak tanımlanabilir:

“Yapının orta yeri olmalıydı bu uçsuz bucaksız, güneşli alan... Dışarı daha aydınlık olmasa gerekti... Kat sahanlıklarının yüksek parmaklıkları pırıl pırıl bir ışık şeridi halinde çevreliyordu boşluğu... Merdivenlerden birinin başına vardım, inmeğe başladım. Bir kat kadar indikten sonra merdiven bitti. Ortalık iyice aydınlıktı hâlâ. Havada asılı durur gibiydim bu son basamak üzerinde” (Karasu, 2007: 66).

İlk olarak bu mekân, dış âlemlerle uyumsuzluk sergiler. Henüz dışarı aydınlık değilken, tam olarak tamamlanmamış olmasına rağmen orası, göz kamaştırıcı bir aydınlığa sahiptir. Bu özellik, mekânın normal sınırların dışına çıktığına dair ilk ipucudur. Yüksek parmaklıkların, pırıl pırıl bir ışık şeridi halinde boşluğu sarmalaması, mekâna normalin ötesinde bir hava katar. Son cümlede ise mekânın nesnel sınırların dışına çıkarılması daha keskindir. Merdivenin son basamağına gelen karakter, kendisinin havada asılı kaldığını düşünmeye başlar. Bu şekilde mekâna, metafizik bir boyut kazandırılmış olur. Mekânla ilgili verilen diğer bilgiler de bu yargıyı destekler niteliktedir:

“Üstteki merdiven gitgide yaklaşır gibiydi. Gibi değil, yaklaşıyordu düpedüz. İki üç basamak daha çıksam sıkışıp kalacaktım. İki merdivenin keşiştiğini anladım az sonra... Hâlâ uyanmadığıma göre düş içinde olduğumu pek düşünemezdim. Usum almıyordu bu kesişen, bitmemiş merdivenleri” (Karasu, 2007: 67).

Karakterin kendisi de bu mekânı, mantık sınırları içinde değerlendiremediğini ifade eder. Çünkü şahit olduğu olaylar, onu bu yönlü bir düşünceye sevk eder. Hareket eden merdivenler dikkat çekicidir. Sabit durmayan, bazen birbirinden ayrılan bazen de birleşen merdivenlere yer verilir. Bu hareket anlarının birinde karakter, yerini değiştirmemiş olsaydı, onların arasına sıkışıp kalacaktı.

İsim uyumsuzluğu da önemli bir ayrıntıdır. Yapının adı “Ulusal Kitaplık” ya da “Bilgiler Sarayı” gibi, son derece olumlu isimlere sahip olmasına karşın burası, toplumu, despot yönetimleri altına almaya çalışan karanlık yapının merkezidir. Planlar burada hazırlanır ve tüm talimatlar buradan verilir. Bu uyumsuzluk geleneksel mekân anlayışına zıt bir durum arz eder.

Kafkaesk ortam, romana hâkimdir. Okuyucu, umutsuzluk ve buhran dalgalarına sürüklenir. Kitap, gece ismini taşımakta ve roman ismiyle müsemmadır. Ancak böyle bir metin içinde bir mekân, tüm metnin yapısına ters düşecek şekilde alenî olarak okura sunulur. Bu mekânın, otel, spor kulübü, kumar evi olabileceği söylenir. Önünde, renk renk arabalar vardır. Yapı, alışılmış mimari yapıların çok ötesinde, usa sığmaz bir süs, gösteriş, çalım düşkünlüğüne sahiptir. Öyle ki eski çağ saraylarının bile yanında sönük kalacağı söylenir. İçeride çay, kahve, çeşitli içkiler içilir; parlayan tabaklarda, pastalar, tatlılar, renk renk yiyecekler servis edilir. Bu mekânda, özellikle çalman müziklerden dolayı, gürültünün katılmışı gibi olduğu aktarılır. Ancak bu büyük ses bombardımanına rağmen

konusanlar, bağırmadan birbirlerini rahatlıkla anlayabiliyorlar. Taban ise yer yer yükselirken yer yer alçalır. Bu mekân, âdeta bu romana ait değildir. Zaten karakter de daha önce böyle bir mekândan bahsedildiğini işitmediğini söyler.

Bu mekânı gören okuyucu, bir an, “acaba *Gece* romanını değil de başka bir kitap mı okuyorum şu an?” diye düşünmeye başlar. Çünkü burası, *Gece* romanına değil sanki, başka bir metne aitmiş de oradan bu metne fırlatılmış gibidir. Roman boyunca, genel olarak üç insan tipi görülür. Birinci tip, gizli yapılanmanın adamlarıdır ve arzuladıkları despot yönetimi getirmek için gece gündüz bunun üzerinde kafa yorurlar. İkinci tip, bu yapılanmanın planlarına engel olmaya çalışan ve tüm mesailerini buna adayan kişilerdir. Üçüncü tip ise korkudan sinmiş ve kendi kabuklarına çekilmiş kişilerdir. Okuyucu, haklı olarak “eğlenen bu kişiler kim?” diye kendi kendisine sorar.

Mekândaki bazı özellikler, normal sınırların dışına çıkıldığına dair bir hissiyat uyandırır. Örneğin karakter, “gürültü havada katılaşmış gibiydi” der. Gürültü ulaşabileceği son seviyeye gelmiş olmasına rağmen, kişilerin, bağırmeden normal ses aralığının sınırları içinde konuştukları söylenir. Bu, normal şartlarla açıklanabilecek bir şey değildir ve mekâna mistik bir hava katar. Ayrıca tabanın yapısına yapılan vurgu da mekânı, normalin ötesine taşıma çabasıdır denebilir.

Gece romanındaki, “Ulusal Kitaplık” ya da diğer adıyla “Bilgiler Sarayı” mekânı, postmodern bir mekândır. Burası, kendi çevresiyle tamamen uyumsuzdur. Roman karakterinin de söylediği gibi, mantık sınırları içinde kalınarak bu mekâna bir anlam verilemez. Bu yapının içindeki merdivenler, hareket halindedirler. Yapının içinde, bir o yana bir bu yana savrulurlar. Reel dünyanın içine bu tarz mekânları koymak, postmodernlerin başvurduğu yöntemlerden biridir. Öte yandan, kafkaesk ortamın hâkim olduğu romanda, ışıklarla dolu, çevresinde son model araçların olduğu ve içinde son derece mutlu insanların bulunduğu mekân, romanda son derece eğreti durur. Ancak postmodernler, eserlerinde, bu tarz eğreti mekânlara yer verirler; çünkü kolaj mekân anlayışında, uyumsuz mekânların varlığı yan yana bulunabilir.

Göçmüş Kediler Bahçesi kitabındaki öyküler de postmodern mekân açısından önemlidirler. “Gecedan Geceye Arabayı Kaçıran Adam” öyküsünde, Sazandere ismi verilen yer, postmodern mekâna dahil edilebilir. Bu yerin, gerçekten var olduğu söylenemeyeceği gibi olmadığı da söylenemez. Burası, varlık ve yokluk arasında sallanır.

Öykü karakteri, çok uzun yıllar, Sazandere’ye gideceğini söylemesine rağmen, onun böyle bir yerin varlığından nasıl haberdar olduğu dahi bilinmiyor. Bu yeri haritada mı gördüğü, birinden mi duyduğu, ya da yerin bir yerde fotoğrafını mı gördüğü konusunun belirsiz olduğu ifade edilir. Yeri, nasıl öğrenmiş olduğunu bilmemesine rağmen oraya gitmek ister ve en nihayetinde, oraya gitmek için otobüs garına gider.

Gara ulaştınca Sazandere arabalarını sorar. Orada bulunan kişilerden, şoförlerden çok kaçamak cevaplar alır. Ancak yine de kendisine bir yer gösterilir, o da oraya doğru hareket eder. Fantastik olaylarla dolu olan öyküde, burada da sıra dışı davranışlar görülür:

“*Koşmak istedi. Garajı dolduran adamların hepsi, geldi önünde durdu sanki*” (Karasu, 2008 a: 35).

Hem böyle bir yerin varlığı konusunda belirsiz konuşurlar hem de âdeta karakterin orayı gitmesini engeller gibidirler. Ancak en nihayetinde oraya giden araca biner ve bir durakta iner. Ancak bu, sahip olması gereken özelliklerden uzak bir yerdir.

Sazandere denilen yer, eğer gerçekten varsa, bir sahil kasabası olmalı. Zaten karakter de oraya denize girmek için gitmektedir. Ancak ayağını yere bastığı gibi ortada, son derece sıra dışı bir

durumun olduğunu kavrar. Çünkü bu yerin denizle bir alakası yoktur. Kumu dahi çok farklıdır. Ancak sıra dışılık bununla bitmez:

“Ansızın, ayaklarının altında, çukurda, bir dizi pencere gördü, ışıltı ışıltı yanan. Oraya doğru indi... Elini daha kaldırmamıştı ki kapı açıldı. Çok yaşlı bir adam duruyordu karşısında. Gülümsüyordu. Kendisini tanıyormuş gibi. “Buyurun” dedi titrek sesiyle, “buyurun, biz de merak etmeğe başlamıştık. Buyurun şöyle ocağın başına...” İki yanında da kocamış yüzler, çökmüş göğüslere doğru sarkmış kar saçlı kafaların buruş buruş yüzleri, anlamsızca gülümsüyordu...” (Karasu, 2008 a: 41).

Bu fantastik yerin sahipleri, onu görünce büyük bir sevinç yaşarlar ve “biz de seni bekliyorduk” derler. Hatta “geç kaldın merak etmeye başladık” sözlerini de dillendirirler. Karakterin, yıllardır aklında olmasına rağmen, buraya gelişi sürekli ertelediği düşünülürse, onun aklına ilk olarak bu yere geliş fikri doğduğu gibi, buranın sahipleri bunu sezmiş de yıllardır neden gelmedin, merak ettik tarzı sözleri bunun için söyler gibidirler.

“Geceden Geceye Arabayı Kaçıran Adam” öyküsünde, varlığı dahi belli olmayan Szandere isimli yer önemlidir. Mekân belirsiz kılınmaya çalışılır. Bu belirsiz sunuş, onu gizemli bir yer yapar. Karakter, oraya ulaştığını sandığında da büyük bir şok yaşar; çünkü orası eğer varsa bir sahil bölgesi olmalı. Fakat, orası sahil kasabası olmadığı gibi, kumu, toprağı bile çok farklıdır. Bu durum da yerin mistik boyutunu artırır. Asıl ilginç yer ise yerin ve insanların tasvirinde kendisini gösterir. Mekân, âdeta bir masaldan fırlamış gibi sunulur. Uzaktan ışılıtlarıyla parlayan yere karakter meraklı, heyecanlı ve çekingen adımlarla yaklaşır. Çaldığı kapıyı açan kişinin ona gülümsemeyle, seni bekliyorduk biz de demesi üzerine asıl şoku yaşar. Varlık ve yokluk arasında sallanan bu yerin insanları da varlık ile yokluk arasındadır. Karasu, reel dünyayı, bu mekânla birlikte gerçekdışıyla iç içe geçirmiş olur.

“Dehlizde Giden Adam” öyküsünde, dehliz mekânı, postmodern tarzda çizilmiştir: “Şimdi şimdi anlıyordu bu duyguyu. Çünkü ne zamandır boyutsuz, kimsesiz bir dünyada ilerlemekte olduğu düşüncesi yavaş yavaş kafasında, gönlünde biçimleniyor, bilinçleniyordu” (Karasu, 2008 a: 97). Dehliz, bu dünyanın içinde, ancak, bambaşka boyutta olan bir mekândır. Dünyanın bazı kuralları burada işlemez. Çünkü burası, boyutsuz bir yerdir. Bazı yönden farklılıklar arz eder. Örneğin zaman mefhumu burada çok farklıdır: “Gecesiz gündüzsüz... saatin hep on ikiyi gösterdiği bir yolda, dün, bugün, yarın olamazdı; sabah akşam yoktu” (Karasu, 2008 a: 98). Burada zaman, dünya standartlarına göre işlemez. Dünya şartlarına göre ayarlanmış saat, burada devinmez. Mekânın unsurları da sıra dışı özelliklere sahiptir: “Dayanınca duvarlar dalgalanıyor, büksülüyor, köşeleniyordu, sonra sonra düzeliyordu gene” (Karasu, 2008 a: 99). Dehlizdeki duvarlara dokunulduğunda, onların dalgalandığı, büküldüğü görülür. Burası, âdeta bir rüya âlemine ait mekândır. Ancak, mekân dünyanın içindedir ve onu postmodern yapan özelliği de budur. Burada, postmodern özne ile mekânın paralellliği de vurgulanmalı. Postmodern dönemim özneleri, statik, istikrarlı, yek pare değıllerdir. Bunun aksine oluşum halinde, bölük pörçük, eklektik yapıya sahip, kafası karışık özneler söz konusudur (Yalçın, 2015: 938).

Susanlar kitabındaki bazı öykülerde, postmodern mekânlara yer verilir. Örneğin, “Depo” isimli hikâyede, birliğini kaybetmiş mekân vardır: “Örümcek ağlarıyla uçan tozların içinden kıvranış kıvranış çıkan kokulu, renkli, *dilim dilim aynalı dünya* hâlâ hayatta; ama boş bir hayatın katılışında. Sancı zamanı geçti halbuki” (Karasu, 2009: 20). (vurgu bize ait). Mekânın birliğinin bozulması ayna metaforu üzerinden sağlanır. Dünya bir aynaya benzetilir ancak bu dilim dilim, parçalı bir aynadır.

“Kör Nokta” öyküsünde görülen mekân da önemlidir: “Olay bir denizin dibinde geçmektedir. Her tarafı kalın camdan bir oda. Odanın güvenli vaziyetine rağmen, denizin muazzam basıncı her sözü ezmektedir. Bu yüzden, kişiler konuştuğu halde, neler söylediklerini bir türlü

anlayamayan seyirciler birbirine danışır” (Karasu, 2009: 53). Mekânsal engeller aşılar. Kara, deniz ayrımı önemini yitirmiş ve deniz, karanın içinde son derece normalmişçesine kendisine yer bulabilmektedir. Teknoloji ile denizin simülatif hali karaya taşınmıştır ve bunun da ötesine geçilerek burada, oyun sergilenir. Ancak sınırların silinmesi, her şeyi normalleştirmeye yetmez. Çünkü bu yer, denizin simülatif versiyonu olsa da ondan, bazı özellikler taşır. O da büyük bir basınca sahip olması ve ses dalgacıklarını kendi içinde emmesidir. Bu sebeple oyunu izleyenler, oyuncuların ne dediklerini anlayamazlar.

Kısmet Büfesi kitabındaki bazı öykülerde, postmodern mekânlara şahit olunur. Örneğin, “Düş Balıklar: Kubadabad 1955” öyküsündeki şu mekân önemlidir:

“Adsız, çağsız, ıssız duvarlar, temeller, kemerler üzerinde dolaşılıyor, kapılardan giriyor, kemerlerin altından geçerek bir başka kat kalıntısına tırmanıyor, ölümlerin yıkık uzaylarında düşlerin özgürlüğü ile uyurgezer adımları atıyordum. Taşlar, ara ara, ayaklarımın altında sallanıyor gibiydi” (Karasu, 2013: 20).

Tasvir edilen mekân, postmodern özelliklere sahiptir. Bu tasvir, akla, James Joyce’ın “her türlü mekânın yıkılışını işitiyorum” sözlerini getirir. İlk olarak bu yer için “bu yıkılara doğru yürümüştük” ifadeleri kullanılır. Parçalanmış, yıkılmış bu mekân, ayakların altında sağlam durmaz. Nitekim, öykü karakteri de “taşlar, ara ara, ayaklarımın altında sallanıyor gibiydi” der. Bu mekân için ayrıca, adsız, çağsız yakıştırmaları yapılır. Burası, gerçeklik ve düş arasındaki bir yer gibi de sunulur. Çünkü alıntılanan satırlardan sonra, şu sözlere yer verilir: “Gerçek bir dere akıyordu az ötemizde. Ondak uzaklaştık” (Karasu, 2013: 20). Sanki, hemen öncesinde bahsedilen tüm mekân gerçek değilmiş gibi, “gerçek bir dere” ifadesi kullanılır. Bu ifade bilinçli olarak seçilmiştir, çünkü mekân, bulanık kılınmaya çalışılıyor. Şu satırlar da bu amaç doğrultusunda seçilmiştir: “Sırta tırmanırken, duvarlar solumda büsbütün ufaldı dağıldı” (Karasu, 2013: 20). Bu sözlerle, James Joyce’ın sözü bir kez daha akla gelir. Adsız, çağsız, ufalıp dağılan, gerçekliği şaibeli kılınmış bu yer, postmodern mekâna örnek olarak gösterilebilir.

Tüm bu örneklerin de ortaya koyduğu gibi Bilge Karasu, eserlerinde, postmodern mekânlara yer verir.

2. Postmodern Zaman ve Bilge Karasu'nun Eserleri

Postmodern dönemin zaman algısı, modern dönemininkinden oldukça farklıdır. Modern dönemin zaman algısı, mutlak sınırlarla belirlenmiştir. Bu dönemde, sınırları belirlenmiş zaman anlayışı vardır. Geçmişin, şimdinin, geleceğin sınırları bellidir ve bireylerin zihinleri bu olgulara, belli bir perspektif üzerinden bakar. Bu dönemde, zaman düz bir çizgi şeklinde akar.

Ecevit’in de ifade ettiği gibi, Friedrich Schiller’in şu mısraları modern zaman algısını çok iyi özetler: “Üçtür adımı zamanın: Gelecek yaklaşır kuşuklu / Ok gibi uçar şimdi / Geçmiş, sessizliğinde sonsuzluğun.” Bu zaman algısı, geçmiş, şimdi ve gelecek şeklinde, sınırları belirlenmiş, üç adımlı bir zamandır (Ecevit 2013: 59). Krishan Kumar ise modern dönemin zaman anlayışını ve onun Hıristiyanlık ile olan bağını ortaya koyar. O, modern düşüncede zamanın, düz çizgi halinde ve geri çevrilemez olarak tasvir edildiğini ve bunun da akla Hıristiyanlık tarih felsefesini getirdiğini ifade eder. Çünkü Hıristiyanlık da dünyanın öyküsünü, başı (yaratılış ve cennetten kovulma), ortası (Mesih’in ilk kez gelişi), sonu (Mesih’in ikinci gelişi) olan bir üçlü adım şeklinde anlatır ve bu olayların zorunlu bir düzene sahip olduğunu söyler (Kumar, 2013: 89). Bu da ortaya koyar ki modern düşünce, her ne kadar kendisini, dinin eleştirisi üzerine kurmuş olsa da zaman konusunda, benzer bir anlayış sergiler.

Gerek Schiller’in gerekse de Kumar’ın sözleri göstermektedir ki modern dönemde, ileriye doğru akan, başı ve istikameti belli bir zaman anlayışı vardır. Zaman, hedefini çok iyi bilen bir yolcu

gibi istikrarlı bir şekilde ileriye doğru hareket eder. Bu anlayışta zaman, keskin bir şekilde üç bölünmüştür ve bunların sınırları bellidir. Modern düşüncenin ilerlemeci tarih anlayışı, zamanın düz bir çizgi şeklinde akmasını başarılı bir şekilde özetler. Modernizm, bireylere, onları gelecekte bekleyen bir yeryüzü cennetinden bahseder. Bu cennete ulaşmak için geçmiş önemsizleştirilir; çünkü orası sadece vakit kaybetme, gerçeklikten uzaklaşma alanı olarak görülür. Bunun yerine, büyük değer atfedilen geleceğe odaklanılır. Zamanın akışına ayak uydurulmalı ve tüm planlar buna göre yapılmalıdır. Gelecekte duran bu yeryüzü cennetine ulaşmak için bireyler, bütün kas ve zihin güçlerini seferber ederler. Söz konusu durum etkisini, edebiyata da yansıtır. Eleştirel modernist döneme kadar yazarlar, zamanı iç içe geçirmez ve belli bir düzene göre işletirlerdi. Eleştirel modernist dönemle birlikte zaman, bu çizgiselliğini yitirir ve sarmal bir hal alır. Özellikle William Faulkner ve James Joyce'nin yapıtlarında bu durum, bariz bir şekilde kendisini ortaya koyar.

Einstein'in izafiyet teorisi, bu yeni durumun ortaya çıkmasında önemli rol oynar. Bu teori ile birlikte, zamanın evrende aynı akmadığı tespit edilir. Hızın artması, zamanın daha yavaş akması sonucunu doğurur. Bundan dolayı, yer kürenin merkezinden uzaklaştıkça zaman daha yavaş akar. Zamanın sabit olmayıp farklı yerlerde farklı aktığının tespiti, yazarlara da yeni ufuklar açar.

Postmodernler, eleştirel modernistlerin zaman konusunda yarattıkları kırılmayı daha ileri boyuta taşırlar. Bunun oluşumunda, bazı gelişmelerin etkisi söz konusudur. Eşanlılık kavramı, bunlardan biridir. Paz, 20. yüzyılın başlarında resim, şiir, roman gibi alanlarda önce ve sonra, geçmiş ve gelecek, iç ve dış gibi ayrımların ortadan kalktığını ve bunların, yan yana konulma yoluna gidildiğini aktarır. Ona göre bu, zamansal ve uzamsal olarak birleşen bir sanatın ortaya çıkmasıdır. Resimde de aynı durumun olduğunu dile getirir. Başta Kübistler olmak üzere, dönemin birçok ressamının, eşanlı temsiliyeti benimseyerek tabloların iç ve dışını, gerçekliğin geçmiş ve gelecek yönlerini bir arada sunma yoluna gittiklerini dile getirir. Sinemanın etkisinden de söz eder. Bu alanda keşfedilen montaj ve flash-back gibi yöntemlerin, şiirlerde görülen düz, çizgisel ve art arda gelen söz dizimi ve karakter yapılanmasını paramparça ettiğini söyler (Paz, 2011:219). Sinemadaki montaj ve flash-back teknikleri yazarları doğrudan etkiler. Bu tekniklerle zaman, bütün sınırlarını yitirir ve üzerinde kolaylıkla oynanabilen bir yapıya büründürülür. Postmodern yazarlar için bu gelişmeler, yeni kapıların açılması olarak görülür ve onlar da eserlerinde benzer yöntemlere başvururlar.

Postmodern zaman anlayışının önemli bir özelliği, göreceli hatta rastlantısal olmasıdır. Bu dönemde zaman, kronos kavramına göre değil kairos kavramına göre algılanır. Kavramlara bakıldığında, kairos, belirsizlik, rastlantısallık ve kriz demektir. Kronos ise zamansallaştırılmış varlıkların, anlamların, evrensel değerler olarak belirlenmesidir (Parla, 2013: 251). Zaman mutlak manada belirlenemez ve bir kalıba sokulamaz çünkü bu, bilimsel olarak da mümkün değildir. Einstein, evrenin dört boyutlu olduğunu ve dördüncü boyutun, zaman olduğunu ileri sürer. Bu da alışılmış zaman algısının ters yüz edilmesi demektir. Çünkü bu yeni zaman anlayışına göre, ışık hızına yakın bir süratle giden biri, dünyada yaşayan bir başkasına oranla daha az yaşlanır. Bunun sebebi, zamanın eğrilebilir, genişleyebilir ve daralabilir olmasıdır (Gündüz 2012: 226). *Fehmi K'nın Acayip Serüvenleri*'nde, bir günlük zaman dilimi içerisinde, yaz sabahı başlayan anlatı, bir kış gecesi biter (Karaburğu, 2008: 365). Bu durum, zamanın daralmasının iyi bir örneğidir. Postmodernler zamanın, genişleyen ve daralan bir şey olduğunu bildikleri için modern yazarların sahip oldukları birçok sınırlamadan uzaktırlar. Zamanı, istedikleri an genişletebildikleri gibi onu, çok daha daraltılmış bir hale getirebilirler. Okuyucular, çok kısa sürelerle kendilerini, farklı zaman dilimlerinin içinde bulabilmekte ve bu sayede, zamanın sınırlarını kolay bir şekilde aşabilmekteler.

Stephen Hawking ise bizim gerçek zaman dediğimiz şeyin, hayal gücümüzün bir uydurması olduğunu söyler. Ona göre, mutlak zaman diye bir şey olmadığı gibi bunun aksine, farklı yerlerdeki farklı kişilerin saatleri farklı bir zamana işaret edebilir. Böylece bu yeni algılayışa göre zaman, kişiden kişiye değişebilen kişisel bir kavram haline gelir (Rosenau, 2004: 108). Görüldüğü gibi

zaman, düşünülenin aksine, mutlak ve her yerde aynı şekilde işlemez. Işık hızına yakın yaşanıldığında, dünya zamanına göre daha az yaşlanılır. Teknolojinin biraz daha ilerlemesiyle zamanın bu özellikleri, doğrudan insan hayatını etkileyebilecek hale gelecektir. Hawking, çok daha ileri bir şey, gerçek zaman olarak bildiğimiz şeyin, bir uydurma olduğunu dile getirir ve zamanın göreceliliğini, kesin bir şekilde ortaya koyar.

Christopher Nolan'ın 2014 yılında vizyona giren, *İnterstellar* (Yıldızlararası) isimli filmde zamanın, evrende farklı akması konusu çok başarılı bir şekilde işlenir. Filmde, iklim değişikliğinden dolayı dünyada, büyük bir kuraklık baş gösterir ve bilim adamları bu iklim değişikliğine engel olmayı başaramazlar. Dünyanın artık yaşanılmayacak bir yer olduğuna karar verilir ve yeni, yaşanabilir başka bir gezegen bulmak için birkaç astronot, çok kısa bir süre için öteki gezegenlere, yıldız sistemlerine gönderilir. Astronotların gittiği yeni yerde geçen 1 saat, dünyadaki 7 yıla bedeldir. Astronotlardan biri olan Cooper (Matthew McConaughey), henüz on yaşına dahi gelmemiş olan kızı Murph'ın (Mackenzie Foy) ısrarlarını göz ardı eder ve görevi kabul eder. Murph'ın elinden gözyaşları içinde babasının arkasından bakmanın dışında bir şey gelmez. Cooper, sadece "kısa bir süre sonra" birkaç yıl sonra, dünyaya geri döner ve şok bir gerçeklikle karşılaşır. Henüz "kısa bir süre önce" kendisine sarılarak ağlamış olan küçük kızı seksenli yaşlara gelmiş ve yatalak olmuştur. Ancak Cooper ise sadece birkaç yaş yaşlanmıştır.

Bilimsel gerçekliklerin yanında insani özellikler de zamanın sabit ve değişmez şekilde akma durumunu zora sokar. Bu konuda, Murphy'nin yorumları, önemli tespitler içerir. O, bunalım dönemlerinde zaman ufkunun çöktüğünü ve insanın dikkatinin, o sıradaki endişeler üzerinde yoğunlaştığını öte yandan, boş zaman faaliyeti dönemlerinde ise şimdinin genişlediğini vurgular. Sınıfsal durumun da zaman algısında önemli olduğunu ekler. Örneğin, üst sınıflara mensup insanların zamanı uzatma eğiliminde olduklarını çünkü onların uzak bir gelecekte yaşadıklarını ifade eder. Onlar, uzun dönemde fayda elde etmek için zevklerini ertelerler. Ancak işçi sınıfına mensup insanlar ise gelecekleri belli olmadığı için mallarının bitmesini beklemezler (Murphy, 2000: 148). Bu iki farklı zümrenin zamana yükledikleri anlam ve beklentileri çok farklıdır. Bu durum da onların zihin dünyasında, zaman kavramını doğrudan etkiler.

Günlük yaşamında postmodern özne, âdeta içinde bulunulan ana, bir kutsiyet atfeder. Bu, içinde bulunulan anın taçlandırılmasıdır. Octavio Paz, bu konuyu tarihsel kronoloji şeklinde dile getirir. Eski insanlar, geçmişe büyük bir prestij yüklerlerdi. Çünkü orada, terk edilen ilk yeryüzü cenneti duruyordu. Bu nedenle geçmiş, sürekli olarak nostaljik bir düşünce olarak zihinlerde canlı tutulurdu. Modern dönem insanı ise kendileri için vaat edilen toprakların olduğunu ve bu yerin gelecekte durduğunu, bu yüzden onu elde etmek için başta bilim ve teknoloji olmak üzere, bütün imkânların kullanılması gerektiğine inanırdı. Nostaljiyle geçmişe dalma, yerini, kararlı bir çalışmaya bırakır. Ancak Paz, özellikle postmodern dönemde hazzı ve eğlenceye verilen önemden dolayı, içinde bulunulan anın, yeni yıldız olduğunu ifade eder (Paz, 2011: 226). Postmodern özne için zaman, geçmiş-şimdi, şimdi-şimdi, gelecek-şimdi şeklinde özetlenebilir. Bu düşünceye göre geçmiş, kaybolan bir şey değil, daha çok önemini yitirmiş şimdir. Gelecek de genişleyen şimdinin bir parçası olarak görülür (Murphy, 2000: 147). Bu anlayışta, geçmiş de gelecek de şimdinin bir parçası olarak görülür ve onlara yaklaşım, bu eksen üzerindedir.

Postmodern dönem insanları, haz duygusunu merkeze koydukları için, yaşanan ana âdeta kutsiyet atfederler. Modern dönem insanı, nasılsa gelecekte kendisini bekleyen yeryüzü cennetinin hayalini kuruyordu ve bu onlar için en değerli şeydi, postmodern özneler için de yaşanan anın her bir salisesini değerlendirip onu, derinlemesine yaşamak en değerli şeylerden biridir.

Bakhtin, kronotop kavramından söz eder. Bu kavrama göre zaman ve mekân birbirine sıkı bir şekilde bağlıdır; ancak zaman ögesi daha ağır basar (Bakhtin, 2001: 316). Postmodern dönemin

Turkish Studies

önemli özelliklerinden biri de mekânı zamansallaştırmasıdır (Jameson, 2011: 230). Modern dönemin ulaşım araçları, biriyelerin mekânsal ulaşımını kısaltır. Önceden aylarca süren yolculukların süresi birkaç güne iner. Postmodern dönemde ise enformasyon alanındaki gelişmeler bu duruma farklı bir boyut kazandırır. Bireyler, masa başında bilgisayar ekranına bakarak, tüm dünyaya kolaylıkla ulaşabilmekteler (Virilio, 1989: 114). Tüm bunlar da mekân ve zaman olgularında değişim yaratır. Modern dönemde, teknolojik gelişmelerle, mekânsal bir hareket söz konusuydu. Arabalar, trenler, uçaklarla, herhangi bir mekâna çok hızlı bir şekilde ulaşılabilir. Bu da mekânı ön plana çıkartır. Ancak postmodern dönemde, teknoloji çok daha ileri bir boyuta ulaşır ve artık masa başında, tüm işler görülebilir. Nitekim çok yakın bir zamanda, iş yerlerinin önemini yitirip ev eksenli bir iş dünyasına geçileceği ön görülür. Çünkü internet ve sanal âlem üzerinden, tüm işler yapılabilir. Bu sadece iş için değil insan ilişkileri için de geçerlidir. Artık yüz yüze görüşme yerini sanal sohbet odalarına bırakırken dışarıda, arkadaşlarla oynanan oyunlardan sanal oyunlara geçildi bile.

Postmodern zaman anlayışına, Bilge Karasu'nun eserlerinde rastlanılır. Örneğin "Bir Ortaçağ Abdalı" öyküsünde, Ortaçağ ile modern çağ yan yana, iç içe geçer. Ortaçağ'ın kişileri abdal ve hancı iken modern kişiler, hana modern arabalarıyla gelen kişilerdir.

Abdal, Ortaçağ'a özgü abaya; yıprana yıprana kendi aslını neredeyse yitirip onun başının şeklini almış başlığa sahiptir. Öte yandan Abdal, yalın ayaklıdır ve ayakları koca koca morluklara sahiptir. Boyu kısa ve kamburu vardır. Âdeta kendi kuşağı ile bir olmuştur (Karasu, 2008 a: 46) Modern insanlar ise başka bir çağın insanları olarak nitelendirilirler. Onlar, gezip tozmayı ve arkalarında tozu gürültüyü bırakmayı seven kişilerdir. Bozkırın deveden başka binek görmemiş yerinde, yerden bitme, yel hızlı, maden kaplı yani modern arabaları olan kişilerdir. Bunlar, Ortaçağın yalnız abdalının aksine, topluca gezip tozarlar (Karasu, 2008 a: 47). Hancı da Ortaçağ insanıdır. Dönemin kurallarına sıkı sıkı riayet eder. Örneğin o dönemde güneş, çevren altına düşmeden hanların kapıları kapanır. Modern insanlardan biri hana girdiği vakit, dışarıda ve daha uzakta yürümekte olan Abdalı görür ve içeri girdiğinde hancıya kapıya açmasını çünkü görmüş olduğu birini hana almak istediği söyler. Ancak hancı, kuralı hatırlatır ve onun bu teklifini ret eder (Karasu, 2008 a: 48). Bu, birbirinden ayrı çağların değerlendirilmesi de farklı yapılır. Yazar tarafından, açık bir şekilde, Ortaçağ kişileri üstün kılınır. Öyküde, normal türlerin hiçbirine uymayan garip bir hayvandan bahsedilir.

Abdal'ın yani Ortaçağ insanının, hayvanla ilişkisi, son derece iyidir. Abdal, kendisine ekmek verildiğinde, onu alıp kuşağına doğru götürür. Onun bu hareketinden sonra, kuşaktan iki pençe dışarı uzanır ve ekmeği alır. Abdal, yıllar önce bir bozkırda bulduğu ve kendi peşini bırakmayan hayvanı öldürmek yerine, kendinden önce, onu besler. İkisi, yıllardır büyük bir dostluk kurmuştur.

Modern insanların bu hayvanla ilişkisi hiç de iyi olmaz. Modern kişilerden biri handan çıktığı vakit, yıldırım gibi bir şeyin fırlayarak kucağına düştüğünü ve ardından da cebine girdiğini görür. Hayvan hiçbir şekilde onun canını acıtmadan cebinde durur. O, âdeta kendisini Abdal'ın kuşağındaymış gibi hisseder. Ancak modern kişi, onu öldürmeye karar verir. İlk uygun vakitte bu işi, arkadaşlarının önünde gerçekleştirecektir. Onu harekete geçirecek anı ise hayvanın ilk cırnığını etinde hissettiği an olarak belirler. Çok uzun bir süre hayvanın cırnığını bekler ancak bir türlü bu gerçekleşmez. Bunun üzerine, hayvanı öldürmek için onun, canını incitmesini beklemeye gerek olmadığına karar verir. Söz konusu modern kişi, gerçekten de hayvanı öldürmeye çalışır ancak engellemelerden dolayı bunu başaramaz. Hayvan da mekânın dışına kaçır. Fakat doğanın intikamı ağır olur ve hayvan gece yarısı, kendisini öldürmeye çalışan bu kişinin iç organlarını parçalayarak onu öldürür. Ortaçağ insanının dostluk kurduğu bir doğa ve hayvanlar varken modern insanın bunlarla uyumsuzluğu dile getirilir. Bu tema, iki çağ yan yana, iç içe getirilerek, anlatılarak işlenir.

Onların farklı çağa ait oldukları şu söz üzerinden de dile getirilir: "Adam bu fisiltıyı anlayabilmek için, eski bir metin okur gibi, güç bir çözümleme işlemine girişecektir içinden"

Turkish Studies

(Karasu, 2008 a: 48). Modern kişi, abdalın sözlerini önce anlamaz ve eski bir metni analiz eder gibi ona yaklaşır. Ancak bu işlemden sonra onun ne dediğini anlayabilir. Çünkü abdalın konuştuğu dil eski kelimelerle doludur.

“Bir Ortaçağ Abdalı” öyküsünde, Abdal ve hancı, Ortaçağ insanıdır. Yaşam pratiklerini o dönemin/kendi dönemlerinin kurallarına göre gerçekleştirirler. Hancı, hana giriş çıkış saatleri başta olmak üzere hanını, Ortaçağ'ın düzenine göre işletir. Abdal da hem giyim kuşam hem de yaşam biçimi bakımından Ortaçağ'ın/kendi çağının kurallarına bağlıdır. Onların karşısında ise son model araçlara sahip modern insanlar vardır. Karasu, kurgusalın dünyasını kullanarak bu farklı çağa ait insanları, yan yana yaşatıp ilişki içine sokar. Fakat o, Ortaçağ insanlarını olumlayıp modern kişileri eleştiren bir yapı kurar.

Kılavuz romanında, zaman bazen çok açık kılınır bazen de ona postmodern hava kattırılır. Zamanın açık kılındığı bir örnek şudur:

“Yılmaz Bey, *on üç gün* sonra, sabah (7:34 diyordu saatim) telefon etti Mümtaz Bey, *Dokuz buçuğa doğru* aşağı iner... Benim Eminanım'a kapıyı açmak için *sekizi çeyrek geçe* gibi kalkmam gerekiyor” (Karasu, 2008 b: 43) (vurgu bize ait).

Zamanın net olarak verilmeye çalışıldığı anlardan biri de bu satırlardır:

“Yukarı çıkmayacaktım daha. Üç saat kadar önce oturduğum masa boştu. ‘Üç saat değil, iki buçuk saat bile olmamış’ diyerek usumdan geçeni düzeltiverdim” (Karasu, 2008 b: 21).

Bu örneklerin sayısı çok daha fazla artırılabilir. Zamanın doğrudan aktarımına dikkat edilmiştir. Hatta “yukarı çıkmayacaktım daha. Üç saat kadar önce oturduğum masa boştu. ‘Üç saat değil, iki buçuk saat bile olmamış’ diyerek usumdan geçeni düzeltiverdim” cümlesinde görülebileceği gibi saatin tam olarak doğru verilmesine azami dikkat gösterilir. Ancak zamanın çizgisel akışının ters yüz edildiği yerler de vardır:

“13:20’de dolmuşa binerim (10 dakika bekleme payı); 12:30’da bir şeyler atıştırırım lokantada (karnım guruldamasın); 11:40’da yıkanır, traş olur, giyinirim (işe giriyorum ne de olsa); 10:30’da şöyle bir kestiririm (ağırlık basmasın)” (Karasu, 2008 b: 9).

Burada, zaman çizgisel değil de tersten ele alınır. Geleneksel zaman anlayışı tam tersi yöne çevrilir. Çizgisel zamana göre 11:40, 12:30, 13:20 olması gereken zaman tersten verilir. Zaman zaman da karakterlerin, kendi aralarındaki konuşmalarında, postmodern zamana has özelliklere yer verilir:

“Gün, tarih gibi şeyler yazmamışsın maddelerin başına. Bir ‘P’ ile –perşembe olacak, ayın yirmisi yani- bir ‘ertesi gün’, bir de ‘iki gün sonra ile yetinmişsin” (Karasu, 2008 b: 47)

Mümtaz Bey, Uğur’un yazdıklarını değerlendirirken onun, zaman konusunu ele alış biçimini değerlendirir ve Uğur’un seçtiği zaman tarzı, tam da postmodern tarza uygundur. Bu postmodern anlayış, metnin içindeki metinde kendisine yer bulur.

Kılavuz romanında, zamanın tersten işlenmesi; postmodern anlayışın, zamanı evrilebilip, üzerinde oynanılabilen bir yapı olarak görmesinin iyi bir örneğidir. Karasu, zamanı, alışılmış bağlamının çok ötesine taşır. Öte yandan, roman karakterinin, yazdığı eserlerde, zamanı net olarak belirlemeyip onları, yoruma açık şekilde sunması da postmodern edebiyat açısından önemlidir. Postmodernler, zamanın, mutlak sınırlarının olmadığına inandıkları için onun esnek ve net olmayan kullanımlarını önemserler.

“Dehlizde Giden Adam” öyküsünde de zaman, postmodern bir tarzda ele alınır. Öykü karakteri, gecersiz, gündüzsüz, saatin hep on ikiyi gösterdiği dehliz mekânında, dün, bugün, yarın, sabah, akşam mefhumlarının olmadığını ifade eder (Karasu, 2008 a: 98). Burada zaman, insanlığın belirlediği sınırların ötesine çıkmış ve bambaşka bir boyut almıştır:

“Yoruldu bir ara, saatine baktı, on ikiyi gösteriyordu. Öğle vakti çoktan geçmişti bu yola girdiğinde. Gece yarısı olamazdı o kadar da yürümemişti” (Karasu, 2008 a: 96).

Saatini kontrol eden karakter, ortada, son derece sıra dışı bir şeyin olduğunu fark eder: Saat, olması gerektiğinden çok farklı bir anı gösterir. Ancak asıl şaşırtıcı olaylar daha sonra gerçekleşir:

“Saatine baktı hâlâ on ikiyi gösteriyordu ama işliyordu. Kurmağa kalktı. Kurgusu bitmek şöyle dursun, yeni kurulmuş gibiydi” (Karasu, 2008 a: 96).

Dehlizde, bir ara yorgunluktan uykuya dalan karakter, uyanır ve saatini kontrol ettiğinde, onun hâlâ on ikiyi gösterdiğini görür. İşin ilginç yanı ise saat çalışmaktadır. Saatin bu durumu devam eder.

Saatin, hep aynı zamanı göstermiş olmasından dolayı karakter, ne kadar zamanlık bir saat dilimini geride bıraktığının farkına varamaz. Kendi kendisine bir hesaba girer. Acıklarının, yediği yemekleri baz alırsa bu yolda, bir yıla yakın süredir yürüyor olmalıdır. Ancak geçirdiği zamanı kesinlikle belirleyemez. Tüm bunlardan da öte zaman mefhumunun dışına çıkmıştır. Boyutsuz olarak tanımlanan yerde, zaman da kaybedilmiştir.

“Geceden Geceye Arabayı Kaçıran Adam” öyküsünde zamanın sunumu, şu şekildedir:

“Pazar günü dışında bir gün, pazar öncesi ile sonrası dışında, malın yığıldığı önceki günle, pisliğin, süprüntünün kaldırıldığı sonraki günün dışında bir gün, haftasının ortasında bir gün” (Karasu, 2008 a: 34).

Zaman, postmodern tarza uygun olarak dolambaçlı ve net olmayan bir şekilde verilir. Bu, bulanık ve esnek bir zamandır. Çünkü anlatıcının, zamanın tespiti için seçtiği ifadeler, okuyucuyu bir yere ulaştırmaz. Pazar günü dışında ve pazar öncesi ile sonrası, der. Bu durumda üç gün devre dışı kalır. Ancak okuyucu, malın hangi gün yığıldığını, pisliğin, süprüntünün kaldırıldığı günün bilmediği için günün tespitini yapamaz. Haftanın ortası dediği bu gün, belirsiz kalır.

“Kedili Meryem” isimli hikâyede, postmodern zaman anlayışı vardır.

Yazar, Meryem karakterinin giyimi üzerinden onun, şimdiki zamana değil de 1910’lu yıllara ait olduğunu söyler. Meryem, saatini o yıllarda durdurmuş ve zamanı yok etmiştir. Meryem’in taktığı şapka ve öteki giysileri, hep o döneme aittir.

Zamanın dışında yaşayan Meryem, zamanın unsurlarından da etkilenmez. Nitekim çevresinde kendisiyle dalga geçilmesine rağmen, o, tek bir sefer bile orali olmaz. Çünkü şimdide yaşamayan Meryem, âdeta şimdinin sözlerini de duymaz: “Var olmayan bir zamanda var olmayan gençlerin gülüşleriyle alayları da var olamazdı” (Karasu, 2009: 66). Ancak Meryem zamanın dışından içine girdiği gün işler değişir: “Meryem, günün birinde saatini, bile bile, yeniden kurmuş, kurar kırmaz da dağılıp, ufalanıp gitmiştir” (Karasu, 2009: 67). Ortalıkta görünmeyen ve büyük bir ihtimalle ölmüş olan Meryem’in ölüm sebebi, dondurmuş olduğu saatini şimdiye göre ayarlaması yani tekrar zamanın içine dönmesidir. Zamana dönen Meryem’in karşılaştığı şey, yaşam değil dağılıp, ufalanıp yok olmaktır.

Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı kitabının giriş paragrafında, anlatı zamanı, öykü zamanı, kozmik zaman ve kişisel zamanın iç içe geçtiği görülür. Anlatı zamanı, Andronikos’un karanlıkta bir adaya doğru kürek çekmesiyle başlar. Andronikos’un “düne değin” sözüyle öykü zamanı görülür. Üçüncü cümledeki, “gün ışımak üzeredir” ifadesiyle kozmik zaman ortaya çıkar. Andronikos’un iç muhasebesiyle geleceğe dair yaptığı tahminler, düşünceler de iç zamanı sergiler (Turan, 1997: 155). Bu dört zamanın, sadece bir paragrafta verilmiş olması, son derece başarılı bir postmodern örnektir.

Dile getirilen örneklerin de ortaya koyduğu gibi, Bilge Karasu, eserlerinde postmodern zaman anlayışına yer verir.

Sonuç

Postmodern eserlerdeki mekân anlayışı, tıpkı diğer unsurlar gibi, modern dönemdeki anlayıştan büyük farklılık arz eder. Mekânda birliğin olmaması, eklektik anlayışın egemen olması, aşırı-uzam ve hipermekânların varlığı, bu dönemin önde gelen mekân özelliklerindedir. Özellikle bilişim ve teknoloji alanındaki gelişmeler, bu yeni mekân anlayışının oluşumunda temel sebeplerdir. Teknolojik gelişmeyle beraber, mekânlar arasındaki sınır, âdeta yok olma noktasına ulaşır. Radyonun, televizyonun icadı, kültürlerarası geçişkenliği hızlandırır. Bu toplumsal gelişmeler, doğrudan sanata, edebiyata da yansır. Dönem yazarları, modern dönemde olduğu gibi, belirli sınırlara sahip, net özelliklerle tanımlanabilen mekânlar kurmazlar. Bunun yerine “kolaj mekân” ismi verilen yeni bir anlayışı benimserler. Bu yeni anlayışta, daha önce yan yana gelmesi düşünülemeyen mekânların yan yanılığına şahit olunur. Hipermekân ve siber-uzam kavramları, postmodern dönemin mekân anlayışını nitelemek için kullanılan öteki kavramlardır. Özellikle internetin icadı, bu tarz mekânların varlığını kaçınılmaz kılar. İnternetin icadı ile insanların, maddi olarak mekânları kat etmesine gerek kalmaz. Sözü edilen tüm sebeplerden, postmodern mekânda, içerisi/dışarısı kategorileri önemini yitirir. Neyin iç neyin dış, neyin merkez olduğu ortadan kalkar. Bu nedenle postmodern mekânlar, zaman zaman nesnel mantıkla açıklanamaz. Bilge Karasu da postmodern mekânlara eserlerinde yer verir. “Depo”, “Kör Nokta”, “Düş Balıkçıları: Kubadabad 1955”, “Gecedен Geceye Arabayı Kaçıran Adam”, “Dehlizde Giden Adam”, öyküleri ile *Gece* romanında, postmodern mekânlara yer verilir.

Postmodern dönemin zaman anlayışı da modern döneminkinden çok farklıdır. Postmodern düşüncede, zaman, sınırları belirlenmiş, peşi sıra akan bir yapıda değildir. Aksine, sarmal, iç içe geçen, belirlenemeyen bir zaman anlayışı vardır. Bazı yeni bilimsel gelişmeler, bu durumun ortaya çıkmasında önemli rol oynar. Stephen Hawking ile Einstein'ın teorileri bunlardan başta gelenleridir. Bu teoriler ile birlikte, zamanın, evrende aynı akmadığı tespit edilir. Hızın artması, zamanın daha yavaş akması sonucunu doğurur. Zamanın sabit olmayıp farklı yerlerde farklı aktığının tespiti, yazarlara da yeni ufuklar açar. Sinemadaki montaj ve flash-back teknikleri de yazarları doğrudan etkiler. Bu tekniklerle zaman, bütün sınırlarını yitirir ve üzerinde kolaylıkla oynanabilen bir yapıya büründürülür. Postmodern yazarlar için bu gelişmeler, yeni kapıların açılması olarak görülür ve onlar da eserlerinde benzer yöntemlere başvururlar. Bilge Karasu'nun, “Bir Ortaçağ Abdalı”, “Dehlizde Giden Adam”, “Gecedен Geceye Arabayı Kaçıran Adam”, “Kedili Meryem”, “Ada”, öykülerinde ve *Kılavuz*, *Gece*, romanlarında postmodern zaman anlayışına yer verilir.

KAYNAKÇA

- Bakhtin, Mikhail (2000). *Karnavaldan Romana*. C. Soydemir (Çev). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Cevizci, Ahmet (2013). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Ecevit, Yıldız (2013). *Kurmaca Bir Dünyadan*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Emre, İsmet (2006). *Postmodernizm ve Edebiyat*. Ankara: Anı Yayınları.
- Gündüz, Osman (2012). *İhsan Oktay Anar'ın Kurgu Dünyası/Anar'ın Kurgu Evreninde Postmodern Bir Gezinti*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Harvey, David (2012). *Postmodernliğin Durumu*. S. Savran (Çev). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jameson, Fredric (2011). *Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı*. N. Plümer, A. Gölcü (Çev.). Nirengi Yayınları.
- Joyce, James (2014). *Ulysses*. N. Erkmen (Çev). İstanbul: YKY
- Karaburğu, Oğuzhan (2008). Postmodern Anlatılarda Zaman. *Hece*, Düşüncede, Edebiyatta, Sanatta Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı, Ankara.

- Karasu, Bilge (2004). *LağımLaranası ya da Beyoğlu*. haz. F. Akatlı. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karasu, Bilge (2007). *Gece*. İstanbul: Metis Yayınları
- Karasu, Bilge (2008 a). *Göçmüş Kediler Bahçesi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karasu, Bilge (2008 b). *Kılavuz*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karasu, Bilge (2009). *Susanlar*. haz. S. Soydan. İstanbul: Metis Yayınları.
- Karasu, Bilge (2013). *Kısmet Büfesi*. İstanbul: Metis Yayınları
- Karasu, Bilge (2014). *Uzun Sürmüş Bir Günün Akşamı*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Kumar, Krishan (2013). *Sanayi Sonrası Toplumdan Post-modern Topluma/Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. M. Küçük (Çev). Ankara: Dost Yayınları.
- Lefebvre, Henri (1991). *The Production of Space*. Donald Nicholain-Smith (Translator). Oxford: Blackwell.
- Murphy, John W. (2000). *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. H. Arslan (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Parla, Jale (2013). *Don Kişot'tan Bugüne Roman*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Paz, Octavio (2011). Şiir ve Modernite. *Modernite Versus Postmodernite*. haz. M. Küçük, çev. N. Tural, içinde (207-231). İstanbul: Say Yayınları.
- Rosenau, Pauline Marie (2004). *Post-modernizm ve Toplum Bilimleri*. T. Birkan (Çev). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sim, Stuart (2006). *Postmodern Düşüncenin Eleştirel Sözlüğü*. M. Erkan, A. Utku (Çev). Ankara: Babil Yayınları.
- Uçan, Hilmi (2009). Modernizm/Postmodernizm ve J. Derrida'nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 4/8 Fall 2009, p. 937-950, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.1045, ANKARA-TURKEY.
- Virilio, Paul (1989). *The Lest Vehicle. Looking Back on the End of the World*. edited by D. Kamper and C. Wulf. New York: Semiotext(e).
- Yalçın, Fatih (2015). Romantikten Postmoderne Bir İnsan Olarak Roman Kahramanının Ölümü. *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 10/4 Winter 2015, p. 937-950, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7824, ANKARA-TURKEY.